

УДК 336.221.264

Новік О.І.

*магістр спеціальності «Оподаткування»
Національного університету державної податкової служби України***ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ»
У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ****INTERPRETATION OF THE TERM “TAX BURDEN”
IN DOMESTIC AND FOREIGN LITERATURE****АНОТАЦІЯ**

Розглянуто та проаналізовано трактування поняття «податкове навантаження» з якісної та кількісної сторін. За результатами аналізу виявлено, що єдиного підходу до роз'яснення серед вчених-економістів не має. Визначено недоліки тлумачень та сформовано авторське визначення податкового навантаження, яке в подальшому буде використовуватись для формування єдиної методики розрахунку податкового тиску як в Україні, так і в зарубіжних країнах.

Ключові слова: податкова політика держави, податкове навантаження, валовий національний продукт, валовий внутрішній продукт, соціально-економічний розвиток.

АННОТАЦИЯ

Рассмотрены и проанализированы трактовки понятия «налоговая нагрузка» с качественной и количественной сторон. По результатам анализа обнаружено, что единого подхода к разъяснению среди ученых-экономистов нет. Определены недостатки толкований и сформировано авторское определение налоговой нагрузки, которое в дальнейшем будет использоваться для формирования единой методики расчета налогового давления как в Украине, так и в зарубежных странах.

Ключевые слова: налоговая политика государства, налоговая нагрузка, валовой национальный продукт, валовой внутренний продукт, социально-экономическое развитие.

ANNOTATION

In the article the interpretation of the conception of “tax burden” have been reviewed and analyzed from the qualitative and quantitative aspects. According to our analysis it is clear that there is no a unified approach to explaining this category among academic economists. Identify shortcomings of different interpretations and formed author's own definition of the tax burden, which in future will be used for the formation of a uniform method of calculating the tax burden in Ukraine and abroad.

Keywords: state tax policy, tax burden, gross national product, gross domestic product, socio-economic development.

Постановка проблеми. Створення ефективною податкової системи є вкрай важливим для України, особливо під час економічних та політичних перетворень, бо саме податки є основним джерелом доходів держави та важливим економічним інструментом стимулювання та регулювання виробництва, забезпечення соціальних гарантій та стимулювання ділової активності.

Історія розвитку вітчизняної системи оподаткування свідчить про те, що податки можуть бути не лише джерелом наповнення бюджетів різних рівнів, а й інструментом регулювання тих чи інших соціально-економічних процесів – перерозподілу доходів між членами суспільства, стимулювання окремих видів господарської діяльності та обмеження розвитку інших тощо. Свідоме використання державою

податків для досягнення певної мети проходить у рамках її податкової політики.

Нині акцент у податковій політиці робиться на фіскальній функції, а її регулююча та стимулююча функції мінімізовані, тому проблема оптимізації податкової політики лишається однією з найактуальніших у процесі становлення ринкових відносин і забезпечення економічного зростання України. Фіскальний вплив податкової системи на економіку країни можна оцінити за допомогою показника податкового навантаження, який формується шляхом поєднання показників окремих податків. Шляхом регулювання кількості податків, ставок податків, баз оподаткування держава формує загальний обсяг податкового навантаження, збільшує його або зменшує. Саме тому поняття «податкове навантаження» набуває особливого значення та актуальності в сьогоденній ситуації країни.

Дослідження цього процесу є вихідною базою проведення податкових реформ, розвитку векторів впливу податків, виявлення сфер надлишкового податкового тиску та обґрунтування оптимального рівня податкового навантаження, який дасть змогу задовольнити потреби соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розуміння податкового навантаження є актуальною і широко висвітлюється у науковій літературі. Цій темі присвятили свої праці вітчизняні та зарубіжні науковці: С. Барулін, Н. Берч, В. Білостоцька, А. Бризгалін, О. Годованець, О. Кірова, В. Корнус, М. Крейна, Н. Левченко, І. Майбуров, Т. Меркулова, В. Пансков, У. Петті, А. Сміт, А. Соколов, А. Соколовська, В. Федосов, О. Фрадинський, Д. Черник, та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дискусійність багатьох теоретичних положень та практична значимість результатів трактування поняття «податкове навантаження» вимагає подальшого аналізу та вдосконалення шляхом формулювання єдиного концептуального визначення даного поняття.

Метою роботи є проведення аналізу різних бачень щодо сутності податкового навантаження, що є необхідним для подальшого дослідження та систематизації методик розрахунку податкового навантаження як на макрорівні, так і на мікрорівні.

Таблиця 1

Кількісна характеристика поняття «податкове навантаження»

Автор	Запропоноване визначення
У. Петті [29]	Податкове навантаження – це загальна сума коштів, яку необхідно мобілізувати до державної казни у вигляді податків.
А. Сміт [26]	Розглядав податкове навантаження в аспекті взаємозв'язків між рівнем податкового тягара та бюджетними доходами.
Ф. Юсті [10]	Податкове навантаження – це співвідношення між бюджетом та національним доходом держави.
Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовський, О.Б. Стародубцева (Новий економічний словник) [24]	Податковий тягар – 1) міра, ступінь, рівень економічних обмежень, створених відрахуванням коштів на сплату податків, відволіканням їх від інших можливих напрямів використання; 2) у широкому розумінні слова – тягар, який накладається будь-яким платежем.
Фінансовий словник [31]	Податкове навантаження – питома вага усіх податкових платежів за певний час (фінансовий рік) у величині валового доходу платника податків.
Д.Г. Черник [33], А.В. Бризгалін [6]	Податковий тягар – найбільш узагальнюючий показник, що характеризує роль податків у житті суспільства і держави; величина характеризує частку податкових відрахувань у загальному обсязі виробництва і доходів, похідна величина від реалізованої моделі ринкової економіки, що визначається як відношення податкових зборів до сукупного національного доходу.
В.О. Білостоцька [4]	Податкове навантаження-частка створеного продукту, що вилучається на користь держави, шляхом оподаткування.
С.В. Барулін [2]	Податкове навантаження – фінансове поняття, яке характеризує у відносній формі ту частину вартості виробленого суспільного продукту, що розподіляється і перерозподіляється в дохід держави опосередковано через механізми оподаткування. Він оцінює податкове навантаження з 2 позицій: 1) як форму монопольної ціни сукупних суспільних благ; 2) як розрахунковий показник кількісного виміру цінних параметрів оцінки послуг, наданих державою.
П.Т. Колісніченко [14]	Податкове навантаження – частина підприємницького доходу, яка безповоротно вилучається державою через систему податків і зборів.
Т.В. Меркулова [20]	Податкове навантаження відображає витрати економічних суб'єктів у зв'язку з оподаткуванням.
В.Г. Баранова, О.С. Дубовик [1]	Податкове навантаження – це узагальнюючий показник, що характеризує частину прибутку фізичних та юридичних осіб, яка перерозподіляється через державний бюджет.
О.А. Кірова [13]	Абсолютне податкове навантаження – сума всіх фактично перерахованих у бюджет податкових платежів і страхових внесків, а також суми недоїмок і пені на них, (ПДФО при розрахунку не враховується) та відносно податкове навантаження – відношення її абсолютної величини до новоствореної вартості.
В.М. Пансков [22]	Податковий тягар на населення в цілому є відношенням усіх сплачених податків на душу населення до середнього доходу населення країни, враховуючи грошову оцінку отриманих ним матеріальних благ.
С.А. Іванов [11]	На макроекономічному рівні податковий тягар (податковий гніт) – це узагальнений показник, що характеризує роль податків у житті суспільства і визначається як відношення загальної суми податкових зборів до сукупного національного продукту (або частка податків у ВВП). Для окремого працівника (сім'ї) показник податкового тягара розраховується як відношення всіх сплачених податків до всіх одержуваних доходів, включаючи грошову оцінку натуральних благ.
К.С. Фуга [32]	На макроекономічному рівні податкове навантаження – це сума виплачених обов'язкових платежів на користь держави у ВВП країни та визначається як відношення загальної суми податкових платежів до ВВП. На мікрорівні, тобто на рівні підприємства, податкове навантаження – це відношення суми сплачених податків до чистого прибутку суб'єкта господарювання.
О.М. Тищенко, А.О. Эніна-Березовська [30]	Податкове навантаження – це відносний показник, який дає змогу оцінити частку активів, яку підприємству потрібно віддати у вигляді податку.
Т.Ф. Юткина [34]	Комплексна характеристика, яка окрім співвідношення нарахованих податків і доходів підприємства, характеризує кількість податків та інших обов'язкових платежів, структуру податків та механізм їх сплати.

Авторська розробка

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття податкового навантаження виникло одночасно з найбільш ранніми згадками про податки в історичних джерелах.

Починаючи від класиків економічної теорії до сьогодення, вивчається проблема податкового навантаження з метою створення ефективної, стабільної та, як наслідок, конкурентоспроможної податкової системи країни.

У наукових працях можна зустріти різні підходи до визначення «податкового навантаження», що ускладнює розуміння цього поняття та призводить до виникнення різних методик розрахунку показника податкового навантаження. Наприклад, сучасний термінологічний апарат оперує поняттями, такими як податковий тягар, податкове навантаження, податковий тиск, рівень оподаткування. Аналіз наукових літературних джерел свідчить про наявність значної кількості наведених понять, а також різних методик розрахунку та визначення впливу податків на фізичних осіб, суб'єктів господарювання та державу.

Головною ідеєю наукового дослідження є створення універсального показника податкового навантаження, що надасть можливість порівнювати рівень оподаткування в різних галузях народного господарства як в межах однієї країни, так і з зарубіжними країнами.

Поняття «податковий тягар» одночасно виникло з введенням податків. У XVIII ст. А. Сміт провів дослідження економічної залежності між надходженням коштів до державного бюджету і рівнем податкового навантаження. У результаті отримана аксіома, яка стверджує, що від зниження податкового навантаження держава залишиться у вигоді, оскільки з'являються вивільнені кошти, від вкладення яких можна отримати додатковий прибуток і відповідно додатковий податок [10].

У сучасній економічній літературі підходи до визначення поняття «податкове навантаження» відрізняються за економічним змістом. При визначенні сутності податкового навантаження виділяють дві сторони: якісну та кількісну. Розглянемо кожну з них більш детально.

Кількісну оцінку цьому показнику вчені-економісти намагалися дати давно. Вперше це вдалося німецькому економісту Ф. Юсти, який дав визначення цього терміна на макrorівні і показав співвідношення між державним бюджетом і національним доходом цієї ж держави [11].

У таблиці 1 наведені визначення податкового навантаження з кількісної сторони, які згруповані за різними напрямками.

Аналізуючи вищезазначені тлумачення поняття, можна зробити висновок, що єдиного тлумачення податкового навантаження не існує. Розбіжність вчених у трактуванні цього визначення є очевидною. Одні за основу беруть доходи платника податків, інші, навпаки, – його витрати. Деякі звертають увагу тільки на загальну суму податків, сплачених до бюджету,

інші співставляють їх з ВВП або ВНП за умови розгляду податкового навантаження на макrorівні, в той час як на макrorівні податкове навантаження співвідносять до валових доходів платників.

Отже, на основі таких висновків можемо узагальнити та вивести підходи трактування сутності податкового навантаження з кількісної сторони.

Таблиця 2

Підходи до трактування сутності податкового навантаження з кількісної сторони

Трактування податкового навантаження	Автори
Загальна сума коштів, сплачених на користь держави	У. Петті, Оксфордський тлумачний словник
Узагальнюючий показник, що характеризує роль податків у житті суспільства і держави	А.В. Бризгалін, Д.Г. Черник, С.А. Іванов.
Частина підприємницького доходу, що вилучається на користь держави	П.Т. Колісниченко, В.Г. Баранова, О.Є. Дубовик
Витрати економічних суб'єктів у зв'язку з оподаткуванням	Т.М. Меркулова
Форма монопольної ціни сукупних суспільних благ	С.В. Барулін, К. Віксель

Авторська розробка

Особливу увагу заслуговує визначення С.В. Баруліна [2] та шведського економіста К. Вікселя, які стверджують, що податкове навантаження – це форма монопольної ціни сукупних суспільних благ. Неможна з ним не погодитись, бо, дійсно, тільки держава в особі органів державної влади може визначати та встановлювати податки, збори та платежі, які необхідно сплачувати всім громадянам держави до бюджету країни. Як ми знаємо, податок – це обов'язковий, безумовний платіж, тобто апріорі, громадянин країни не може відмовитись від сплати податків, а значить – податкове навантаження буде переслідувати кожну людину на протязі всього життя. Але, незважаючи на те, чи законслухняний громадянин чи ні, людина отримує суспільні блага і користується ними кожен день (дороги, медицина, школи, дитсадки, парки та інше). Тому можна сказати, що необхідність встановлення ціни суспільних благ є виправданою. Головне питання, в якому розмірі.

Наприклад, П. Самуельсон підтверджує примусовий характер оподаткування і відсутність зв'язку між вигодами окремого громадянина та тими податками, які він сплачує державі [25].

К. Віксель водночас наполягає на раціональному розподілі фіскального тягаря між окремими платниками, дотриманні еквівалентності між сумою сплачених податків та отриманими від держави послугами й благами. Податки, за його твердженням, не повинні порушувати добробут окремих соціальних груп; якщо за

рахунок державних послуг добробут окремих верств населення не підвищується, то вони мають бути звільнені від податків. Загалом теоретичні висновки К. Вікселя істотно вплинули на розвиток податкових фінансів і лягли в основу формування сучасної бюджетно-податкової моделі Швеції та інших скандинавських країн з високим (понад 50%) рівнем централізації ВВП у державному бюджеті. Вчення К. Вікселя продовжив його співвітчизник Е. Ліндаль. Останній розглядає податки як своєрідну плату за державні суспільні послуги [5].

Послідовник А. Сміта Ж. Сімонді писав: «У кожному доході завжди є частина, яка повинна залишатися недоторканою, яку фіск не може торкнутися без того, щоб не зберегти об'єкти оподаткування і позбутися в майбутньому своїх ресурсів» [23].

Тобто основоположники економічної думки підтверджують необхідність оплати, наданих державою благ у такому розмірі, щоб не задати шкоди діяльності фізичних осіб та суб'єктів господарювання, і водночас не позбутися головного ресурсу доходів державного бюджету.

Цікаві тлумачення податкового навантаження і з якісної сторони (табл. 3).

Якщо провести порівняльний аналіз наведених визначень, можна стверджувати, що автори різняться думками щодо трактування поняття «податкове навантаження» з якісної сторони. Деякі автори акцентують увагу на абсолютних величинах податкового навантаження, інші оцінюють навантаження з позицій впливу податків, треті – саме на ефектах від такого впливу. Всі три напрями дуже близькі, але найбільш точніше визначення дає А.М. Соколовська [28].

Таблиця 3

Якісна характеристика поняття «податкове навантаження»

Автор	Запропоноване визначення
Ю.М. Кушнірчук [16]	Податкове навантаження є важливим фіскальним показником, що характеризує сукупний вплив податків на економіку країни загалом чи на окремих суб'єктів господарювання, тобто, фактично, є показником ефективності бюджетно-податкової політики.
М.А. Новіков [21]	Податкове навантаження – це міра впливу податкових платежів на фінансовий стан підприємства.
Фінансово-кредитний економічний словник [9]	Податкове навантаження як економічна категорія є узагальненою характеристикою податкової системи країни, вказуючи на вплив податків на окремого платника або народне господарство в цілому, а також на кількісну оцінку такого впливу.
А.М. Соколовська [28]	Податкове навантаження (тягар) – це ефекти впливу податків на економіку в цілому та на окремих її платників, пов'язані з економічними обмеженнями, що виникають у результаті сплати податків і відволікання коштів від інших можливих напрямів їх використання.
І.А. Майбуров [18]	Податкове навантаження – це міра, ступінь, рівень економічних обмежень, що виникають внаслідок відрахування грошових засобів на сплату податків, відволікання їх від інших можливих напрямків використання.
О.В. Годованець [8]	Податкове навантаження – узагальнена характеристика діяльності податкової системи держави, яка показує, як податки впливають на фінансовий стан платників податків або на народне господарство в цілому.
Н.В. Ярова [35]	Податкове навантаження – показник, що найбільшою мірою характеризує взаємодію фіскальної та регулюючої функцій податків, а також ступінь централізації та усупільнення ВВП і його складових, який, з одного боку, містить відбиток суб'єктивних дій уряду, а з другого, – відображає об'єктивні ринкові закономірності, особливості економічної моделі та досягнутий рівень соціально-економічного розвитку країни.
П.Ю. Буряк, Х.В. Кулинич [7]	Податкове навантаження – фіскальний показник, що характеризує вплив податків на соціально-економічний розвиток держави чи на окремих суб'єктів господарювання у результаті взаємодії податкової системи та людини.
Н.Я. Берч [3]	Податкове навантаження – показник ефективності рівня втручання держави через податки в діяльності платників.
М.Н. Крейнина [15]	Під податковим навантаженням розуміють міру впливу податкових платежів на фінансове становище підприємства.
Х.З. Махмудов, В.Є. Тараненко [19]	Для фізичних осіб податковим тягарем є погіршення їхнього добробуту, викликане сплатою податків, некомпенсоване наданими суспільними благами.
Н.М. Левченко [17]	Податкове навантаження – показник ефективності податкової політики, який впливає на наповнення державних доходів, рівень податкових надходжень у структурі ВВП і відповідно частку ВВП на душу населення.
О.О. Соколов [27]	«...із приватногосподарської точки зору під вагою або тягарем оподаткування треба розуміти ті матеріальні втрати і той ступінь позбавлення, з якими буває пов'язана для платника сплата податку».
К. Брауер [36]	Податкове навантаження – це пред'явлення певною публічною одиницею вимоги до податкової платоспроможності населення шляхом примусових зборів.

Авторська розробка

Із погляду ефективності автори також мають відмінності у визначенні: одні вчені-економісти акцентують увагу на ефективності рівня втручання держави, інші – на ефективності податкової політики, а Ю.М. Кушнірчук [16] зазначає, що податкове навантаження – це показник ефективності бюджетно-податкової політики, з чим ми погодитись не можемо, оскільки навіть при високому податкового навантаженні, наприклад в країнах Європи, рівень ефективності буде високим, тоді як в Україні ситуація протилежна і такий стан пояснюється різним соціально-економічним розвитком країни. Тому єдиний критерій ефективності вивести ми не можемо, оскільки для кожної країни він буде різним, з цього можна зробити висновок, що податкове навантаження не може бути показником ефективності (саме за умови виявлення єдиного визначення податкового навантаження).

Н.Я. Берч [3] визначає податкове навантаження як ефективність втручання держави в діяльність платників податків. Звідси можна зробити висновок, що чим більший буде показник податкового навантаження, тим більша ефективність втручання держави. Але ми можемо стверджувати, що на практиці буде навпаки: високий рівень навантаження буде показником неефективності дій держави та податкової системи саме для України за умови незмінної ситуації на законодавчому рівні.

Не можемо погодитись і з визначенням П.Ю. Буряка та Х.В. Кулинича [7], які зауважують на взаємодії податкової системи та людини. Людина може взаємодіяти із представниками органів влади, зокрема Державною фіскальною службою, але не з податковою системою. Тільки результати дії податкової системи можуть впливати на людину в частині загальної суми податків, які необхідно сплатити до бюджету.

О.О. Соколов [27] пише: «Але якщо ми хочемо обчислити саме податкове навантаження, то нам потрібно насамперед окреслити коло тих зборів, які ми відносимо до розряду податкових. При цьому ми повинні прагнути до того, щоб як у межах кожної даної країни (за різні періоди часу), так і в інших країнах коло таких зборів було окреслено з можливо більшою точністю і можливо великим одноманітністю, так як тільки за цієї умови обчислення тяжкості обкладання виявиться порівняним». Тому зрозуміло, що при розрахунку податкового навантаження необхідно враховувати всі податки.

Також існують інші трактування, які більш детально наведені у таблиці 4.

Отже, ми розглянули та проаналізували податкове навантаження з двох аспектів: якісного та кількісного. Ми дійшли до висновку, що вчені по-різному трактують поняття «податкове навантаження» і різний економічний зміст вкладають в нього.

На нашу думку, найзмістовнішу оцінку податкового навантаження дала Н.В. Ярова [35], яка

Таблиця 4

Підходи до трактування поняття «податкове навантаження» з якісної сторони

Трактування податкового навантаження	Автори
Узагальнена характеристика діяльності податкової системи держави	О. Годованець, А.Г. Грязнова
Сукупний вплив податків	П.Ю. Буряк, Х.В. Кулинич
Міра впливу податкових платежів	М.А. Новіков, М.Н. Крейнина
Ефекти впливу податків	А.М. Соколовська
Міра, ступінь, рівень економічних обмежень	І.А. Майбуров, А.А. Соколов
Взаємодія фіскальної і регулюючої функцій податків	Н.В. Ярова
Погіршення добробуту платників податків	Х.З. Махмудов, В.С. Тараненко
Показник ефективності податкової політики	Н.М. Левченко
Показник ефективності рівня втручання держави	І. Берч
Показник ефективності бюджетно-податкової політики	Ю.М. Кушнірчук
Вимоги до податкової платоспроможності населення	К. Брауер

Авторська розробка

відобразила, як формується податкове навантаження та які саме чинники впливають на його рівень.

Висновки. Податкове навантаження має величезне значення для економіки і полягає у тому, що [10]:

- цей показник використовується при порівнянні з відповідним показником інших країн, за результатами якого приймається рішення про проведення певних реформ в оподаткуванні;

- кількісна оцінка податкового навантаження активно використовується державою в розробці відповідної політики. При введенні нових податків, зміні їх ставок, внесення змін до податкові пільги держава проводить постійний моніторинг результатів, вносить зміни, у разі виникнення негативного впливу на економіку уряд повинен відреагувати відповідним чином;

- цей показник може бути використаний як індикатор поведінки суб'єктів господарювання. Саме від його величини залежить здатність підприємства розширювати своє виробництво або вкладати інвестиції;

- на загальнодержавному рівні податкове навантаження використовується для соціальної політики держави. Саме орієнтуючись на його значення, держава рівномірно може розподілити його між різними соціальними групами.

Отже, держава при визначенні рівня податкового навантаження має серйозно підходити до питання кількості податків, ставок, бази оподаткування і, що найбільш важливо,

до рівня розвитку держави та рівня заробітних плат в країні, оскільки, як каже К. Брауер [36], «пред'явлення вимоги до податкової платоспроможності населення» в момент соціального зубожіння, економічної кризи, масових скорочень та знецінення гривні може негативно відзначитись на економіці країни та довірі населення до держави, головного елемента будь-яких відносин».

Тому з метою подальшого правильного трактування і обрахунку податкового навантаження на суб'єктів господарювання та державу в цілому під податковим навантаженням необхідно розуміти сукупність обчислених у грошовому виразі всіх податків і зборів, обов'язок сплати яких покладено чинним законодавством на платника податків у зв'язку з вчиненням ним конкретних фінансово-господарських операцій, що утворюють загальну суму коштів, що підлягають вилученню до державного бюджету протягом податкового періоду.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Баранова В.Г. Влияние налоговой нагрузки на развитие предпринимательства / В.Г. Баранова, О.Е. Дубовик // *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. – 2013. – № 1(60). – С. 5–30.
2. Барулин Ю.М. Теория и история налогообложения : учебное пособие / Ю.М. Барулин. – М. : Экономистъ, 2006. – 319 с.
3. Берч Н.Я. Податкове навантаження як окрема економічна категорія: теоретична сутність та спроби обрахунку / Н.Я. Берч // *Наукові праці НДФІ*. – 2008. – № 2(43). – С. 111–118.
4. Білостоцька В.О. Податкове навантаження в Україні / В.О. Білостоцька, В.О. Острівецький // *Фінанси України : науково-теоретичний та інформаційно-практичний журнал Міністерства фінансів України*. – 2002. – № 12. – С. 75–79.
5. Благун І.Г. Передумови виникнення і тенденції становлення податкового механізму ринкової економіки / І.Г. Благун, М.І. Когут, Л.А. Склярська // *Наукові записки [Української академії друкарства]*. – 2013. – № 4. – С. 8–24.
6. Брызгалин А.В. Налоги и налоговое право / А.В. Брызгалин. – М. : Аналитика-пресс, 1999. – 608 с.
7. Буряк П.Ю. Исторический аспект та сутність податкового навантаження як економічної категорії / П.Ю. Буряк, Х.В. Кулинич // *Наука й економіка*. – 2014. – № 3(35). – С. 207–214.
8. Годованець О.В. Податкове навантаження: важливий чинник соціально-економічної стратегії держави / О.В. Годованець, Т.Я. Маршалок // *Економічний аналіз : зб. наук. праць каф. екон. аналізу Терноп. нац. екон. ун-ту*. – 2008. – № 3. – С. 85–89.
9. Грязновая А.Г. Финансово-кредитный экономический словарь / под общ. ред. А.Г. Грязновой. – М. : Финансы и статистика. – 2004. – 609 с.
10. Жидкова Е.Ю. Налоги и налогообложение / Е.Ю. Жидкова. – 2-е изд., перероб. и доп. – М. : Эскимо, 2009. – 480 с.
11. Иванов С.А. Налоги и налогообложение : учебное пособие / С.А. Иванов. – Тамбов : Тамб. Госта, 2005. – 80 с.
12. Канцур І.Г. Теоретичні засади податкового навантаження / І.Г. Канцур // *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. – 2010. – № 3(50). – С. 77–82.
13. Кирова Е.А. Методология определения налоговой загрузки на хозяйствующие субъекты / Е.А. Кирова // *Финансы*. – 1998. – № 9. – С. 27–35.
14. Колісниченко П.Т. Методичні підходи до розрахунку податкового навантаження на мікроекономічному рівні / П.Т. Колісниченко // *Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії : зб. наук. праць. Серія «Економічні науки»*. – 2010. – № 1(18). – С. 49–55.
15. Крейнина М.Н. Финансовое состояние предприятия. Методы оценки / М.Н. Крейнина. – М. : ИКЦ «ДИС», 1997. – 224 с.
16. Кушнірчук Ю.М. Оптимізація рівня фіскального навантаження з метою економічного забезпечення держави // *Науковий вісник НЛТУ України*. – 2010. – № 20/11. – С. 161–169.
17. Левченко Н.М. Систематизація методик оцінки податкового навантаження на суб'єктів господарювання / Н.М. Левченко // *Сталий розвиток економіки*. – 2010. – № 6. – С. 270–275.
18. Майбуров І.А. Теория налогообложения: продвинутый курс : учеб. для магистрантов / И.А. Майбуров, А.М. Соколовская. – М. : ЮНИТИ-ДАНА. – 2011.
19. Махмудов Х.З. Оптимізація податкового навантаження у системі заходів державного регулювання економіки / Х.З. Махмудов, В.Є. Тараненко // *Наукові праці*. – 2011. – № 2(3). – С. 233–239.
20. Меркулова Т.В. Налоговое поведение: институциональные аспекты анализа / Т.В. Меркулова // *Проблемы современной экономики и институциональная теория. Научные труды ДонНТУ. Серия экономическая*. – 2005. – № 89-3. – С. 159–165.
21. Новіков М.А. Порівняльний аналіз методик визначення податкового навантаження та шляхи їх удосконалення / М.А. Новіков // *Сталий розвиток економіки*. – 2011. – № 2. – С. 284.
22. Пансков В.М. Налоги и налогообложение в РФ : учебник для вузов / В.М. Пансков. – М. : МЦФЭР, 2006. – 592 с.
23. Пушкарева В. История финансовой мысли и политики налогов / В. Пушкарева. – М. : Инфра-М, 1996. – 192 с.
24. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – 2-е изд., исправ. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 479 с.
25. Самуэльсон Пол А. Экономика : учебник / Самуэльсон Пол А. ; в сокр. пер. с англ. – Севастополь : Ахтиар, 1995. – 384 с.
26. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / А. Сміт ; пер. з англ. О. Васильєвої ; ред. Є. Литвин. – К. : Port-Royal. – 594 с.
27. Соколов А.А. Теория налогов / А.А. Соколов. – М. : ЮриИнфоР-Пресс, 2003. – 656 с.
28. Соколовська А.М. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки / А.М. Соколовська // *Економіка України*. – 2006. – № 7. – С. 4–12.
29. Антология экономической классики : в 2-х т. / сост. И.А. Столяров. – М. : МП «Эконом», «Ключ», 1993. – 475 с. – 1 т.
30. Тищенко О.М. Визначення податкового навантаження на підприємства коксохімічної промисловості [Електронний ресурс] / О.М. Тищенко, А.О. Єніна-Березовська. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Fkd/2011_1/part2/37.PDF.

31. Оксфордский толковый словарь. – М. : Весь Мир, 1997. – 496 с. – (Слово «Финансы»).
32. Фуга К.С. Вплив податкового навантаження на діяльність підприємств / К.С. Фуга // Проблеми економіки, менеджменту та сільської кооперації : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. – 2015. – С. 396.
33. Черник А.А. Сравнительный анализ методик расчета налоговой нагрузки организации / А.А. Черник // Социально-антропологические проблемы информационного общества. – 2013. – № 1. – С. 35.
34. Юткина Т.Ф. Налоги и налогообложение : учебник / Т.Ф. Юткина. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 429 с.
35. Ярова Н.В. Податкове навантаження та його оцінка розвитку : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец.08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Н.В. Ярова ; Інститут економіки та прогнозування національної академії наук України. – К., 2010. – 21 с.
36. Brauer K. Steuerbelastungsvergleiche / K. Brauer // Handwörterbuch der Staatswissenschaften. – 4 изд., т. VII. – 1087 с.